

Lena Lindgren

Samtal med Serres

Michel Serres, filosof med professur i vetenskapshistoria vid Sorbonne, har ständigt fascinerats av gränsområdet mellan naturvetenskap och humaniora. Idag prisas hans böcker av enstämmda kritiker: detta är det viktigaste och nyaste inom fransk filosofi!

Michel Serres skiljer sig från alla andra nu verksamma franska filosofer genom sitt sätt att skriva. Hans senaste texter är oerhört vackra, täta, präglade av en diskret mysticism — men där man aldrig är riktigt säker på att rätt ha uppfattat innebörden. Kanske bör denna poesiprosa bedömas bara ur formell och estetisk synpunkt?

Serres visar sig tala — och se ut — ungefär som han skriver. Och då vi avtalar tid för ett möte i hans bostad i Vincennes, tycks hans avskedsord märkligt väl stämma med andan i den bok av honom jag just läst: ”Men se mycket noga till att inte gå till fel port; nr 128 finns nämligen på båda sidor gatan!”.

— Om man vill lära känna filosofen Michel Serres är det väl bra att börja med *Genèse*, eftersom boken ger ett koncentrat av nästan allt Ni skrivit tidigare?

— Ja, det är riktigt. Men *Genèse* är också början till något nytt. Som Ni vet är vi oerhört fångna i akademiska konventioner som föreskriver böcker, artiklar och studier över *andra författare*. *Genèse* är den första bok där jag talar i eget namn. Och det är en bok som inte har något klart avgränsat ämne. Den är också mycket enklare än mina tidigare böcker. Och mera *fransk*! Jag anser att vi i Frankrike för närvarande brutit med vår egen filosofiska tradition. Jag vill försöka återknyta till denna tradition genom att skriva böcker som har allt mindre av teknisk vokabulär, allt färre referenser och som till formen närmar sig den skönlitterära berättelsen.

Jag tror för övrigt att filosofin överallt befinner sig i en nedgångsperiod, därför att den talar *genom* skilda vetenskaper: man är politisk

filosof eller vetenskapsfilosof etc. Vad jag vill återfinna är filosofins *oberoende*, nu är den alltför beroende av lingvistik, av matematiken, av naturvetenskaperna, av humanvetenskaperna — som om filosofin vore en andrahandsframställning.

— Själv skriver Ni gärna en smula otydligt — indirekt, omskrivande eller i liknelser. I *Genèse* hämtar Ni textens struktur från en annan författare: *Honoré de Balzac*. Ni skriver för övrigt någontans med gillande om Balzac, hur han förmedlar kunskap till läsaren utan att tala om att han gör det. Till exempel genom att bygga en romanintrig efter en teoretisk modell, direkt lånad från astronomin . . .

— Just så förhåller det sig med mina böcker! Jag talar inte om vilken kunskap som finns i dem. Om jag gjorde det, tror jag mina böcker skulle bli fullständigt oläsliga: fyllda av noter, referenser och citat. Och istället för 300 sidor, 3 000!

Låt mig ge ett exempel från ett annat område. Jag har intrycket att det finns ett visst slags musiker, som på samma gång som de framför sin musik också demonstrerar sitt kunnande; man beundrar deras skicklighet då man lyssnar till deras musik. Sedan finns det en annan sorts musiker, de som är en smula blyga och återhållsamma och inte visar sitt kunnande. Jag tror att filosofin bör ha denna återhållsamma attityd.

— Men Ni talar också om att öppna en dialog mellan ”de kultiverade ignoranterna” och ”de obildade naturvetarna” . . .

— Jag vill framförallt att mina texter ska kunna läsas med behållning av såväl humanister som naturvetare.

— Ni har verkligen lyckats! Låt oss se på kritiken av *Genèse*. Idel lovord: ”Michel Serres ger oss naturvetenskapens senaste rön i skönlitterär form — och inga förkunskaper krävs!” . . . . ”Det bästa” och ”Det nyaste” som just nu skrivs inom fransk filosofi. Däremot finner man nästan inte ett ord om textens innehåll. Vilken är Er reaktion på detta?

— Min reaktion är att den egentliga kritiken på en bok av det här slaget, den kommer inte förrän om några år. Dagskritiken är ju sällan djupgående.

— För några år sedan skrev Ni själv en mycket uppskattande anmälan i *Le Monde* av Ilya Prigogines och Isabelle Stengers *La Nouvelle Alliance*. (*La Nouvelle Alliance*, Gallimard, Paris 1979, innehåller bl a en populärversion av Prigogines principer inom icke-jämvikts-termodynamiken, för vilka han belönades med Nobelpriset i kemi 1977. Boken har haft stor genomslagskraft i fransk debatt, inte minst genom att den tycks visa på nya vägar att överskrida akademiska ämnesgränser. Några

av dess nyckelbegrepp som *ordning genom oordning* och *dissipativa strukturer* har också använts inom vitt skilda områden: för att beskriva konstnärligt skapande, hur termitstackar tillväxer eller hur man skapar social ordning i moderna samhällen.) Har ni inspirerats av Den nya Alliansens tankar i *Genèse*?

— Ja, det har jag. Och i än högre grad var jag påverkad av Prigogines teorier då jag skrev min bok Lucretius, *La naissance de la physique*. Men också i *Genèse* kan naturligtvis fysiker identifiera teoretiska resonemang om materiens kaotiska tillstånd, till exempel med utgångspunkt från min sammanfattande beteckning "noise". Den litteraturhistoriskt intresserade känner förstås genast igen Balzacs filosofiska berättelse *Det okända mästerverket*. Jag försöker alltid åstadkomma en förening . . .

— . . . är en sådan förening möjlig?

— Jag vet inte om den är möjlig; jag vet inte under vilka omständigheter den är möjlig; jag vet inte om den låter sig göra. Mitt enda problem är att åstadkomma den. Problemet om den är "möjlig" är mig likgiltigt — jag försöker förverkliga den.

Det är som om Ni hade frågat Christofer Columbus "Tror Ni resan är möjlig?".

— Vilken är Er reaktion när kritiken tillämpar politiska bedömningskriterier på Era texter? *Le Figaro* citerade ju med gillande följande ur *Genèse*: "Att tro att klasskampen är historiens motor, är på sin höjd att förbli aristoteliker". *L'Humanité* skrev i sin mycket uppskattande anmälan att "det är visserligen inte fråga om marxism . . .".

— Sådana synsätt förefaller mig fullkomligt absurda. Uppdelningen av tankar och idéer i "höger" och "vänster" är mig totalt främmande. Det är som att fråga "Är Era idéer blå eller röda?"

— Får jag ett ögonblick återvända till citatet om klasskampen som historiens lag.

— Men jag tror inte att det finns några lagar för historien!

— Likväl kan man i *Genèse* läsa att "La loi de l'histoire est la noise".

— Nej, det är inte fråga om en lag, utan om ett slags *tillstånd*. En lag är ju något mycket enkelt, en princip tillämplig på alla tänkbara fall. Men då jag till exempel säger att "Le temps de l'histoire est immergé dans une sorte de fantastique multiplicité . . ." — och att denna mångfald är oerhört smärtsam, så säger jag inte att det är fråga om en lag; jag säger att det är ett *tillstånd*.

— . . . Ni talar ju faktiskt om en historiens lag: La loi de l'histoire est la noise".

— Har jag skrivit det??!
— Ja, på sid 128 i *Genèse*.
— Då måste jag erkänna mig skyldig; har jag skrivit *lag* är det verkligen illa. Det måste jag kontrollera . . . ja, verkligen. Det var inte bra.

— Hur skulle Ni allmänt vilja beskriva vår tidsanda eller vårt intellektuella klimat?

— Man har ju vant oss vid tanken att man måste slåss för att något nytt ska uppstå, att striden och kampen är kreativa processer. På samma sätt säger man oss ofta, att om man konfronterar den politiska högern med vänstern, kommer något nytt att uppstå. Men jag har aldrig sett annat än att konflikt och strider alltid ödelägger allt. Jag föddes ju, i södra Frankrike, under spanska inbördeskriget. Min barndom och ungdom präglades av kriget. Sedan upplevde jag Algeriet och Indokina. Jag har hela mitt liv sett kriget på nära håll och aldrig upplevt att det skapat något som helst; jag har också alltid ansett att polemik och meningsbrytningar hindrar goda tankar från att födas. Annorlunda uttryckt: jag tror inte att *dialektiken* någonsin tjänat något som helst syfte. Jag kommer ihåg ett tillfälle år 1968 — då man talade mycket om ”dialektiken” i Frankrike — hur jag skrev på svarta tavlan: ”En månadslön (min egen) till den som kan säga *vad* — vilket teorem, vilken sats eller vilken erfarenhet — dialektiken förklarar eller löst”. Jag tror inte alls på den.

Det är mitt svar på frågan om vår *l'air du temps*; tidsandan är alltid för *kriget*. Och den kommer alltid med samma idéer och tankar, välkända därför att de är mycket gamla. *Nya* tankar sprids inte lika lätt.

Som vetenskapshistoriker är jag för övrigt också mycket kritisk mot uppfattningen att det är genom polemik och meningsmotsättningar som vetenskapen gör framsteg; jag är alldeles säker på att det inte förhåller sig så.

— Min fråga om tidsandan är nog mindre komplicerad. Och mer konkret. Låg mig försöka formulera den med utgångspunkt från en passus i Er bok om Zola (sid 128). Där inleds en diskussion om samhällets *stock d'information*. Ni avser med denna term de föreställningar, ideologier och drömmar som under en viss period, liksom av en slump, tar sig uttryck i bestämda romaner, essäer, filosofier . . . Då Ni kommer till vår egen tidsanda avbryts tyvärr samtalet, som Ni för övrigt för med Er portvaktsfru.

— Aha, Ni menar att tidsandan för närvarande är i samklang med mina idéer, men inte var det för femton år sedan? Det är möjligt . . .

— Man kan möjligen få det intrycket då man ser vilket lysande mottagande Era böcker får idag — särskilt om man jämför Era texter med den filosofi som hade kritikernas öra för inte så länge sedan . . .

— Det är ingen ointressant fråga . . .

— Jag menar naturligtvis inte att Ni skulle anpassat Er till det för ögonblicket mest gångbara . . .

— Ska vi begränsa oss till Frankrike?

— *Pays des idées!*

— Jag kan svara helt uppriktigt: det har knappast utvecklats några nya tankar eller idéer under de senaste tjugo åren. Det har istället varit fråga om att tolka och förklara gamla tankar; man har gjort karriär på uttolkning av 1800-talsfilosofer. *L'air du temps* just nu är kanske att försöka börja på nytt? Men jag har en känsla av att detta är en generationsfråga. Vi har ju nu en hel generation som inte har någon direkt erfarenhet av krig . . .

— . . . men som outhärligen talar om det kommande kriget . . .

— Ja, men inte på ett sätt som leder till något nytt tänkande.

— Vi sade tidigare att man i *Genèse* kan följa hela Ert författarskap.

— Ja, jag var ju tidigt intresserad av olika slags kommunikation. Det blev då vid en viss tidpunkt naturligt att intressera sig för kommunikation som inte lyckas — problemet med "brus" eller störningar, det som jag i *Genèse* med ett gammalt franskt ord kallar *noise*. Om detta skrev jag artiklar redan på sextioalet. Jag har alltså hela tiden rört mig i en och samma riktning, och då — 1968 — *i rakt motsatt* riktning till den rådande tidsandan. Och när jag kom till förläggaren med mina böcker fick jag höra: "Stackars Michel Serres, han talar varken om klasskampen eller psykoanalysen". För då skulle man främst tala om Marx och Freud — åtminstone i Frankrike. Men det gjorde alltså inte jag. Det som intresserade mig var vetenskapernas tillstånd. Och jag tyckte inte att franska filosofer hade särskilt mycket kunnande om de exakta vetenskaperna — något jag fann mycket beklagligt.

— Då man läser Era texter som inspirerats av skilda naturvetenskaper, kommer man ofta att tänka på en rad hos Leibniz, som Ni själv citerar någonstans: "Min metafysik är nästan matematisk, eller eftersträvar att bli det".

— Leibniz beundrar jag fortfarande. Det är ju den författare jag började med och det är fortfarande "min" författare. Leibniz hade som mål i livet att . . . (nu tror jag att jag kan svara mycket bra på Er fråga!)

. . . att förena matematikens universalitet med individens metafysik: det är det klassiska sättet — eller 1600-talets sätt — att tala om ”de två kulturerna”. Där Leibniz talade om den universella matematiken och den individuella metafysiken, talar vi om naturvetenskap och humaniora. Men vi har samma dröm om att åstadkomma en förening mellan de exakta vetenskaperna och humanvetenskaperna. Det är nog en typiskt fransk dröm: Blaise Pascal talade om *esprit de géométrie* och *esprit de finesse*.

— Men om den drömmen förverkligas? Naturvetenskaperna betraktas väl i allmänhet som mer matnyttiga och prestigefyllda . . .

— De har mer prestige, eftersom de har haft större framgång. Men jag tror inte att det ligger någon fara i detta, för som Ni vet är humanvetenskaperna i själva verket mycket farligare än naturvetenskaperna: ”Den som härskar över naturen är mäktig, men den som har makt över den som härskar över naturen är ännu mäktigare . . .”. Människan som behärskar naturen — det är de exakta vetenskaperna. Men skilda human- och samhällsvetenskaper gör det möjligt att befalla över dem som behärskar naturen. De är nog lika farliga . . . jag är i varje fall mycket kritisk gentemot båda.

— Men allra farligast är *rationalisterna*! Om dem skriver Ni att de främst kännetecknas av en stor makthunger.

— Jag är själv rationalist, men jag är inte rationalist i ordets klassiska betydelse. Jag är nämligen inte säker på att verkligheten är rationell — vilket inte betyder att den skulle vara irrationell! Ingen har sagt mig något sådant; jag tror att de rationalister som är övertygade om att verkligheten är rationell, tror att Gud sagt dem det. Jag använder för övrigt ord som ”rationalist” i allt mindre utsträckning. Tidigare gjorde jag det, men inte nu längre.

— I *Genèse* blir de, med namns nämnande, starkt kritiserade . . .

— Jag tror, och detta hänger naturligtvis samman med min ålder, att jag blev filosof därför att något sådant som Hiroshima kunde inträffa. Jag kommer ihåg dagen för Hiroshima — då blev jag filosof. Jag minns alltsamman mycket väl, fram till den dagen hade jag haft stort förtroende för Vetenskapen och Förnuftet. Jag hade varit *scientist*, men Hiroshima gjorde mig till en filosof som tvivlar på rationalismen.

— Dessbättre slutade Ni inte att fascineras av naturvetenskapen . . .

— Nej, men jag skulle vilja att någon filosofi, som är *mera rationalistisk* men med en *annan rationalitet*, kunde styra vetenskapen i en ny riktning. Jag tror nämligen att naturvetenskapen *är* vår tidsanda, vår

atmosfär och livsluft, att den skapar vår värld. Vi kan inte lämna eller gå utanför vetenskapen, men vi skulle behöva förändra den; vi måste finna ett sätt att påverka dess inriktning.

— Måste man då inte, för att åstadkomma något sådant, räkna med det som Ni kallar "röda" och "blå" ord — det vill säga de samhällliga krafterna: makten, besluten, värderingarna . . .

— Tror Ni det . . . Jag är inte så säker. Vad gäller det här problemet har jag alltid slagits av hur politiska ställningstaganden, eftersom Ni återkommer till dem, tillhör ett helt annat tänkande än vetenskapen. Det är överhuvudtaget inte fråga om samma "tid": politiska motsättningar har funnits och är i grunden oförändrade sedan årtusenden, medan de senaste stadierna i den vetenskapliga utvecklingen ligger oss helt nära.

Och jag är inte säker på att det var uteslutande politiska orsaker som låg bakom att Hiroshima-problemet överhuvudtaget kom att ställas till vetenskapen. Sådant som prestigefyllda utmärkelser, främst Nobelpriset, är naturligtvis inte oskyldiga i sammanhanget! Annorlunda uttryckt: jag anser inte att vetenskapsmännen är hederliga, när de säger att de saknar personliga intressen och politikerna är de ansvariga. Jag menar att det var *inom* vetenskapen och *inom* den rådande rationaliteten frågan om Hiroshima ställdes. Och att denna rationalitet måste omprövas, så att något sådant inte kan hända igen. Politikerna kommer ju alltid att skapa nya Hiroshima, det är inte fråga om annat. De skapade horatierna och curiatierna för tjugofem sekler sedan och de kommer att göra det igen . . .

Jag vill förresten gärna få sagt att då det gäller samhällsfilosofi har jag lika stort utbyte av att samtala med en kvinna av folket som med någon stor vetenskapsman, så tro inte att det var en slump att det var just med portvaksfrun jag diskuterade vår *l'air du temps*.

— Det skulle aldrig falla mig in. Men Ni återger samtalet på ett sådant sätt att man blir mycket nyfiken på vad ni båda kom fram till — därav min fråga. (—) Jag tror inte heller att det är en slump att man i *Genèse* återfinner en viss fot . . .

— Ja, det är en besvärlig fot det där. I boken om Carpaccios estetik var det Oidipus' fot . . .

— Att boken har 222 sidor har naturligtvis också en avsikt?

— Jag är inte säker på att det är en slump.

(Kritiken har också med förtjusning noterat att namnet Serres utgör

en palindrom — kan läsas från vänster till höger, från höger till vänster.)

— Det är väl sant att tankar och synsätt som jag haft sedan femton år tillbaka, inte blivit allmänt accepterade förrän helt nyligen. Och såtillvida har Ni rätt i att en viss tidsanda eller ett visst intellektuellt klimat, innebär att idéer som tidigare hölls i bakgrunden får träda fram. Det är också otvivelaktigt sant att vissa tankesystem hade en förlamande effekt och hindrade nya tankar. För övrigt: tankesystem hindrar alltid nya tankar från att födas.

— Får jag be Er . . .

— Ni får be mig om vad som helst.

— . . . att till sist säga några ord till dem som tänker läsa *Genèse*, och som nu av kritiken fått veta att detta är "la nouveauté même", men som kanske ändå inte genast förstår vari detta nya består . . .

— Det "nya" finner man, tror jag, komprimerat i avsnittet som är satt med kursiverad stil: *la Chaîne*. Jag tror att det nya består i att framhålla, att när något nytt skapas så sker det alltid utifrån en mångfald, *le multiple*. Vad som är nytt i min bok, är att det är en filosofi om "det nya" — det vill säga om hur saker och ting uppstår, *comment les choses commencent*.

— . . . "les choses"??!

— Jag kan inte vara mer exakt än så! Inom filosofin gör man ju generella utsagor.

— Men läsarna har kanske skäl att vara misstänksamma mot franska filosofiska nyheter . . .

— Ja, det är sant. — Han talar om "det nya", ännu en "ny filosof", misstänker man kanske, nej, så bör jag nog inte uttrycka mig. Jag var för övrigt inte helt nöjd med att förläggaren ville kalla min bok för *Genèse*, för likheten med Bibeln (1 Mosebok, Genesis). Men det är nog trots allt ingen dålig titel: det är ju en bok om tillblivelseprocesser och om något som håller på att födas.

— Till sist: *Det okända mästerverket* har ju ibland uppfattats som en märkligt profetisk kommentar till det expressionistiska måleri som ännu inte fanns då Balzac skrev sin berättelse . . . jag har här den svenska utgåvan där man i översättarens förord kan läsa att Balzac vid en omtryckning år 1845 lät dedicera texten till "en lord". Denne lord har tydligen trots litteraturvetarnas ansträngningar förblivit oidentifierad. Nu använder Ni samma berättelse för att illustrera en möjlig förening av

”de två kulturerna” — ett begrepp som lanserades på 1950-talet av C. P. Snow, sedermera lord . . .

— Ni menar att man till slut ser samband där det inte finns några?
Men medge att det är spännande, *c'est amusant!*

Bibliografi

- Le Système de Leibniz et ses modèles mathématiques*, 2 delar, Presses universitaires, 1968. Ny upplaga, 1 del, 1982.
- Hermès I. La communication*, Editions de Minuit, 1969.
- Hermès II. L'interférence*, Editions de Minuit, 1972.
- Hermès III. La traduction*, Editions de Minuit, 1974.
- Jouvences. Sur Jules Verne*, Editions de Minuit, 1974.
- Feux et signaux de brume. Zola*, Grasset, 1975.
- Esthétiques. Sur Carpaccio*, Hermann, 1975. Pocketupplaga 1983.
- Auguste Comte. Leçons de philosophie positive*, del I, Hermann, 1975.
- Hermès IV. La distribution*, Editions de Minuit, 1977.
- La Naissance de la psychique dans le texte de Lucrèce. Fleuves et turbulences*, Editions de Minuit, 1977.
- Hermès V. Le passage du Nord-Ouest*, Editions de Minuit, 1980.
- Le Parasite*, Grasset, 1980.
- Genèse*, Grasset, 1982.
- Rome. Le livre des fondations*, Grasset, 1983.
- Détachement. Apologue*, Flammarion, 1983.
- Les cinq sens. Philosophie des corps mêlés-1*, Grasset, 1985. (Belönad med 1985 års Medicipris för bästa essä.)